

Tako se ne izpovedujejo resnični bojovníki, neuklonljivi brambovci zatiranih in nesrečnih. To je lírična govorica občutljivih in samotarskih duš, ki jih je samo prehodno razvnel plamen boja in odpóra, nato pa so se vdale resignaciji; čim večja je bila teža let, tem bolj je tak poet občutil breme samega sebe. Očitne sledove tega nam kaže tudi Bezručeva poezija, čeprav jo realizem in objektivizem še toliko ločita od drugih vrhov češkega lirizma.

B. Borko

## O'NEILLOVO POSMRTNO IZROČILO

Panamski režiser José Quintero, ki si je po nekaj uspehlih režijah v New Yorku utrl pot na Broadway in je zdaj režiser in eden izmed ravnateljev gledališča Krog v kvadratu, si je že dolgo želel postaviti na oder katero izmed O'Neillovih dram. Toda kadarkoli je kdo povprašal pri dramatikovi vdovi, je prejel vselej isti odklonilni odgovor: Nobeno izmed O'Neillovih del se za zdaj še ne sme predvajati. Spomladi 1956 pa ga je gospa O'Neillova povabila k sebi in mu dovolila uprizoriti O'Neillovo delo »Ledar prihaja«. Quintero in njegovo gledališče sta se lotila te naloge z veliko pieteto in v nemo in uprizoritev je dosegla velik uspeh.

Ta čas je izšla v knjigi O'Neillova posmrtna drama »Dolgega dneva potovanje v noč«. Quintero jo je prebral in se navdušil zanjo. O'Neillovo vdovo so gledališča oblegala s ponodbami; ta pa se je znova odločila zaupati uprizoritev Quinteru in njegovim sodelavcem.

Ti so kajpa spet preživljali vznemirljivo obdobje, ko so oblikovali novo O'Neillovo dramo; in to dramo s čisto posebnim ozadjem in pomenom. Fredric March in Florence Eldridgeova sta zasedla vlogi očeta in matere, vlogo starejšega brata so zaupali Jasonu Robarsu, ki je po Quinterovem mišljenju eden najsijajnejših mladih ameriških igralcev; samo za mlajšega brata dolgo niso mogli najti primerne igralka. To je vloga samega mladega Eugena O'Neilla in preizkusili so pet sto mladih igralcev. Slednjič je po dveh avdicijah dobil vlogo neki mladenič z imenom Bradford Dillman.

»Delali smo štiri tedne v New Yorku,« pravi Quintero. »Delali smo zelo trdo, naporneje, kakor sem kdaj poprej delal in kakor sem kdaj videl delati kako gledališko družino. Navdihovalo nas je samo delo in navdihovali smo tudi drug drugega.«

Drama »Dolgega dneva potovanje v noč« je nato doživela tako pri publiku kot pri kritikih velikanski uspeh in ji za konec letošnje sezone obetajo vse nagrade in priznanja. Vendar to ni bila krstna predstava tega dela, ki je stopilo prvič pred oči sveta 10. februarja 1956 v Stockholmu, v Kraljéevem dramskem gledališču, ki je bilo že od nekdaj priljubljena O'Neillova hiša. Delo, ki je izšlo tri leta po njegovi smrti in zveni kot dokončna beseda, ki jo je imel onkraj od smrti določene meje povedati o sebi največji ameriški dramatik, in kot poslednje, v lastni bolečini prekaljeno izročilo, pa je bilo napisano že leta 1941. Vendar je O'Neill sklenil, da ga za živa ne bo objavljaj, v oporoki pa je menda celo izrazil, da ne želi, da bi se predvajalo v Združenih državah. Avtorske pravice za tisk je vdova potem prepustila Yalski univerzi s pogojem, da se ima ves dobiček porabiti za povečanje že tako

pomembne O'Neillove zbirke na tej univerzi. Prav tako je namenila tantieme od krstne predstave v Stockholmu podpornemu fondu tamkajšnjega gledališča.

Brž ko dramo preberemo, nam postane jasno, zakaj vse to in zakaj toliko odlašanja do premiere v Združenih državah, ki je bila šele lansko jesen. »Dolgega dneva potovanje v noč« je izrazito osebno in brez pridržkov napisano avtobiografsko delo, nastalo iz tesnobne želje, razumeti lastno duševnost, morda prvotno z edinim namenom, da bi se pozdravile stare rane, ki jih ni bilo moč drugače zaceliti. Pretrese in osupne nas avtorjeva brez-obzirna odkritost do sebe samega in do najbližjih — očeta, matere in brata. Za gotovo je to nadvse pogumen poskus, pogledati v oči okoliščinam, ki so v mladosti napravile iz O'Neilla tako obupanega človeka in nemara tudi tako izrednega dramatika.

Ko bi hoteli dramo klasificirati, čeprav je to v nekem pogledu nemogoče, ker je tako edinstvena avtobiografska izpoved, da ne sodi v noben okvir, bi lahko dejali, da je družinska drama. Vsa štiri dejanja se odigrajo od jutra do večera nekega dne v avgustu leta 1912 v letni hišici Tyronove družine. Nastopajo štiri glavne osebe. Oče James Tyrone, znan igralec irskega rodu (za model je bil slavní romantični igralec James O'Neill, pisateljev oče, ki se je sčasoma odpovedal karieri priljubljenega interpreta Shakespearovih likov, da je na zelo dobičkanosnih turnejah iz mesta v mesto nastopal v vlogi grofa Monte Krista). Oče bi bil lahko premožen, celo bogat, ko bi ne bilo njegove nesrečne strasti za špekuliranje z zemljišči, za katero zapravlja velike vsote, medtem ko je v zasebnem življenju bolešno varčen, že umazano skop. Njegova žena je Mary, nekdanja lepotica, prav tako irskega rodu, rahločutna in ljubeča žena in mati, ki je bila strogo vzgojena v katoliškem samostanu in se nekaj zaradi tega, nekaj pa zaradi predsodkov, ki jih je bila podedovala od svoje premožne malomeščanske družine, kar ne more vživeti v cigansko življenje ob strani ljubljenega moža in v dejstvo, da pravzaprav nima doma. Iz nezadovoljive in nevzdržne situacije išče izhod v begu iz vsakdanjosti — na nesrečo in v obup vse družine se vdaja uživanju mamil. Starejši sin James ali Jamie je pijanec in izgubljenec, ki svojo družino sovraži in se je vendar z vsem srcem oklepa, mlajši sin Edmund, v katerem je O'Neill sam sebe upodobil, pa je preobčutljiv, na pljučih bolan, neuravnovešen mlad človek, ki mu, kakor drama nazadnje nakaže, ravno bolezen in odhod v zdravilišče odpreta vrata iz družinskega pekla, ki je tem strašnejši, ker jih vse veže med-sebojna ljubezen, in ga v nekem smislu rešita.

Kritik George Williams je napisal o delu, da je »konflikt med človeško dezintegracijo in združujočim učinkom družinske ljubezni... To je delo simpatije in odpuščanja, ki odrešuje štiri glavne osebe kljub manjvrednim potezam v njihovem značaju in njihovem pretresljivemu razkroju.«

Torej drama družine, drama pisateljeve družine, za razliko od njegovih drugih del pisana realistično, kar tem bolj preseneča pri avtorju, ki je vselej tako ali drugače prestopal meje realizma, bodisi z uporabo ekspresionističnih sredstev, bodisi da sta že sama snov in čustvovanje, ki ju je obravnaval, segala izven območja vsakdanje resničnosti. Toda nemara je tako, da reže »Dolgega dneva potovanje« tako globoko v boleče dogodke, v spomine na neznosne muke občutljivega človeka, ki vidi pred seboj prezgodnjo smrt, hkrati pa se mora sprijazniti z resnico o svojih starših, zavedajoč se, da so krivi in vendar

niso krivi njegove telesne in duševne stiske, da je avtorju zmanjkalo vseh drugih umetnij in je ostala samo še preprosta, neposredna izpoved, s kakršno bi se bolnik lahko razodel zaupanje zbujačemu zdravniku. O'Neill torej pripoveduje o sebi in svojih najbližjih, pripoveduje iskreno, naravnost, hkrati pa pri vsej neiskani preprostosti ustvarja dramsko mojstrovino, ki ne zaostaja za nobenim njegovih največjih del, temveč jih v marsikaterem oziru še prekaša.

O'Neill je v bistvu traged, pozen potomec starih Grkov, presajen na tla Nove Anglije in oplojen s Strindbergovim ekspresionizmom. Ali je tudi drama o njegovi lastni družini tragedija?

Znani ameriški dramski teoretik in kritik Joseph Wood Krutch razglablja o tem vprašanju takole: »Lahko bi dejali, da gre v tem primeru za tragedijo s témo, o kateri pravimo, da je poglavitna téma naše generacije — téma od-tujitve, občutka, ki je v našem času intenzivnejši kakor kdaj poprej, da nam-reč nikamor ne sodimo. V drami to sam Edmund izrečno ugotavlja: „Bila je velika pomota, da sem se rodil kot človek, veliko bolje bi se bil obnesel kot galeb ali riba. Tako pa bom zmeraj tujec, ki se nikdar ne počuti doma, ki v resnici ne potrebuje nikogar in ki nihče ne potrebuje njega; ki ne more nikdar nikamor soditi in ki mora biti vselej nekoliko v smrt zaljubljen!“

Ali pa je od prej navedene v tej drami morda še važnejša in prvotnejša téma, ki vstaja iz same avtobiografske snovi, ker je nekaj, kar je v srcu vsake velike tragedije: namreč téma težnje po svobodi v boju z nujnostjo, krivde v boju z nekrivdo, človeka kot žrtve v boju s človekom, ki je ustvar-jalec lastne usode ...«

Kakor Oidipus so tudi Tyroni iskali krivca, dokler ga niso, tragično zaznamovani od usode, sami v sebi našli, zatrjujoč do poslednjega diha svojo nedolžnost. Zdaj so vsi mrtvi s tistim vred, ki jih je opisal in s sočutjem pa razumevanjem povečal njihovo izgubljeno, zgrešeno življenje, da se ni samo on v tej njihovi in svoji tragediji očistil in odrešil, temveč prinaša nje-govo delo tudi drugim tisto usmiljeno neusmiljeno očiščenje, kakršnega so bili zmeraj deležni gledalci velikih tragedij. Maxwell Anderson pravi v nekem svojem eseu o bistvu tragedije, da tragedija vselej terja duhovno prebujenje ali regeneracijo od svojega junaka, ki mu mora trpljenje oči odpreti, da se spremeni v boljšega človeka. To je »Dolgega dneva potovanje v noč« nedvornno storilo za svojega junaka, samega O'Neilla, to nedvornno daje tudi svojim bralcem in gledalcem. Pretreseni od globoke človečnosti O'Neillovega posmrtnega izročila se kljub bridkemu koncu drame ne poslovimo od nje z obupom v srcu, temveč s toplim razumevanjem in ljubeznijo do človeka.

M. M.